

El testament de Francesc Ferrer i Guàrdia

Redactat a la capella del Castell de Montjuïc hores abans del seu afusellament, perseguia un objectiu principal: mantenir viu el seu llegat pedagògic i de pensament

RAMON ANGLADA

El vespre del 12 d'octubre de 1909 es comunicava al pres Francesc Ferrer i Guàrdia la pena de mort i, poc després, entrava a la capella del Castell de Montjuïc on passaria la seva última nit. A les 9 del matí del dia 13 era afusellat al fossar de Santa Amàlia per soldats del Batalló número 13 de Mallorca escollits per sorteig. Havia estat condemnat a la pena capital pel delictes de rebel·lió militar en ser considerat el cap i màxim responsable de la Setmana Tràgica, revolta que del 26 de juliol a l'1 d'agost de 1909 havia sacsejat Barcelona i, en menor mesura, altres indrets del país. I és en aquesta última nit, envoltat de símbols religiosos que demanaria que retiressin sense èxit i de sacerdots que veieren com es rebutjaven els seus serveis espirituals, quan Ferrer dictaria el seu testament. Un document conegut i publicat, però de gran valor ja que ens permet conèixer les prioritats del pensador veient que el temps se li acaba, al mateix que deixa entreveure la seva esfera més personal. Si ho desitgeu, podeu consultar el text íntegre de les seves últimes voluntats a: revistaalella.cat.

A la capella esperant l'execució

La matinada del 13 d'octubre de 1909, al llarg de pràcticament 4 hores, Ferrer faria testament davant del notari Ricard Permanyer, Degà del Col·legi de Notaris de Barcelona, ja que cap altre notari de la ciutat va acceptar voluntàriament aquesta tasca. Tot i que va advertir el condemnat que qualsevol declaració de caire polític i religiós podria significar l'anul·lació del testament, no va poder

Francesc Ferrer i la seva última parella, Soledad Villafranca.

evitar uns primers paràgrafs que recollien part del seu pensament. La filla petita de Ferrer, Sol, destacaria al seu llibre *Vida y obra de Francisco Ferrer*, com el seu pare va ser tractat amb deferència pel notari i com establiren una conversa sobre els seus allunyats punts de vista sobre la religió que, posteriorment, va ser recriminada pels sacerdots presents a la capella. Un altre dels testimonis d'aquelles hores fou el tinent de la Guardia

Civil Modesto de Lara, que es mostraria sorprès per la seva educació i fermesa, tot destacant que “toda la noche la pasó escribiendo. En las primeras horas de la mañana, cuando terminó, fueron algunos jefes y oficiales del castillo a la capilla, para acompañarle un rato, para ofrecerse, para distraerle. Se conversó de la misma manera que pudiera hacerse en un casino”. El mateix Modesto de Lara publicaria l'any 1917, sota el pseudònim de Ladera, l'obra *Fechas de sangre, dos semanas de anarquía en España*, convertint-se en un testimoni molt valuós de les últimes hores de la vida del pedagog alellenc.

Un testament que, tal i com hem vist, presentava un seguit de curts paràgrafs, just abans de les clàusules testamentàries habituals, que expressaven amb claredat la forma de pensar del condemnat. En el primer, Ferrer tornava a destacar la seva innocència “convenido que antes de muy poco tiempo será públicamente reconocida”; continuava amb el desig que no es fes cap mena de manifestació ni política, ni religiosa davant del lloc del seu enterrament “porque considero que el tiempo que se emplea ocupándose de los muertos sería mejor destinarlo a mejorar la condición en que viven los vivos”; el tercer punt expressava la queixa per la inexistència d'un forn crematori a diferència d'altres grans ciutats europees. Ferrer reclamava la necessitat de la desaparició dels cementiris per forns o altres sistemes de destrucció de cadàvers per tal de millorar la higiene, un dels objectius perseguits tam-

bé per l'Escola Moderna; finalment, un nou desig, que no es portés a terme l'exaltació de la seva figura, tot destacant que només s'haurien de lloar els fets que hagessin permès millorar el bé comú.

Un llegat repartit de forma desigual: les restes de l'Escola Moderna

Les clàusules freqüents en tot testament arribaven després d'expressar la determinació de pagament de tots els seus deutes –un cop comprovada la seva veracitat– i del nomenament del parell de marmessors que haurien de vetllar pel compliment de les seves darreres voluntats. Tots dos eren persones properes al testador. Cristóbal Litran Canet, periodista i escriptor d'idees llibertàries, que havia treballat a l'editorial de l'Escola Moderna, i el pensador William Heaford amb qui Ferrer havia mantingut un intens intercanvi epistolar i havia compartit vivències en les seves estades a Londres. El mateix Heaford havia ajudat Ferrer a seleccionar llibres per a l'editorial, com és el cas de *The garden of childhood. Stories*, d'Alice M. Chesterton. Marmessors que eren també comptadors, liquidadors i partidors de l'herència per tal d'evitar la intervenció judicial sobre els seus béns.

El llegat de Francesc Ferrer i Guàrdia era el d'un home de bona posició, amb propietats immobiliàries, terres, la casa editorial i accions repartides entre Espanya i França, però també amb càrregues com diferents préstecs concedits gràcies a la garantia de part d'aquests béns. Un testament que perseguia un doble objectiu: refer les restes de l'Escola Moderna donant un nou impuls a l'editorial que s'hauria d'encarregar de difondre el seu pensament, i deixar en la millor posició econòmica possible a una part de la seva família, no pas a tota.

Anem a pams, la part més important de l'herència anava a parar a Llorenç Portet Tobau –anarquista vigatà exiliat a Liverpool– amb l'objectiu d'assegurar el manteniment

del que quedava del seu projecte pedagògic. Amb l'Escola Moderna tancada i prohibida des de 1906 –Ferrer fou empresonat aquell any a Madrid acusat de participar indirectament en l'atemptat contra Alfons XIII el dia del seu casament, fins que finalment fou absolt–, de l'obra de la seva vida només quedava l'editorial *Publicaciones de la Escuela Moderna*. Portet, a més de l'esmentada editorial, rebria 600 accions de la companyia Fomento de Obras y Construcciones; 432 accions de la societat Catalana General de Crédito i el pis de la Rue des Petites Écuries número 11 de París. Habitatge que Ferrer havia rebut en herència el 1901 de mans de

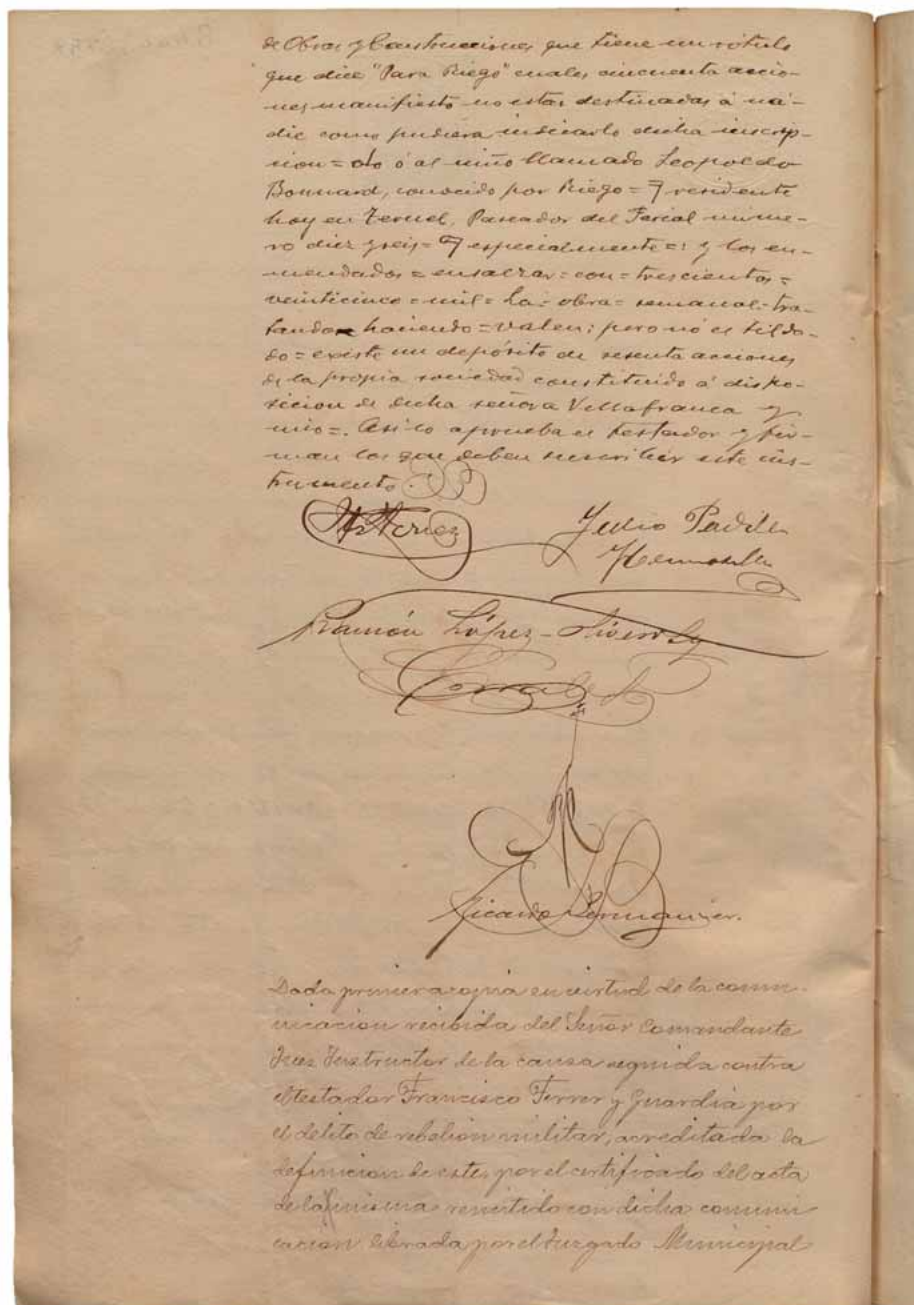
era una vídua rica de profundes creences religioses que, a poc a poc i amb alguns entrebancs, establiria una estreta relació amb Francesc que la portaria a la decisió de finançar el nou model d'escola que defensava amb tanta passió el seu amic espanyol. A la seva mort li deixava, a més de l'esmentat pis, accions per un valor aproximat de 600.000 pessetes de l'època per tal de poder obrir un centre de l'Escola Moderna.

Per tant, bona part del que ara llegava Francesc Ferrer i Guàrdia ho havia rebut de l'herència de madame Meunier. Ferrer, sempre contradictori, acceptava ara una herència amb l'argument que serviria per

impulsar el seu projecte pedagògic. L'any 1902 havia renunciat a la dels seus pares –unes 1.250 pessetes–, tot al·legant que la successió de béns era contrària a les seves idees.

Tornant a Portet, el que semblava una herència destacable a priori presentava, però, un seguit de càrregues com els deutes de l'editorial, les accions pignorades pel Banc d'Espanya com a garantia d'un préstec i la hipoteca sobre el pis de París com a garantia de dos préstecs més. Malgrat tot, el llegat representava un capital destacable que permetria tirar endavant l'activitat de l'editorial “conforme a mis ideas, que ya conoce”. Un dels paràgrafs més llargs del testament detalla les obres ja revisades i que s'haurien de publicar el més aviat possible. Entre ells, els tres primers volums de la Enciclopedia Popular o els llibres portats d'Anglaterra el juny de 1909 –on es trobaria amb Heaford i Kropotkin– localitzats en aquell moment, amb les seves

corresponents notes, al mas Germinal de Montgat. Un apartat que es tancava amb la recomanació de publicar una revista o diari setmanal centrat en l'educació racionalista

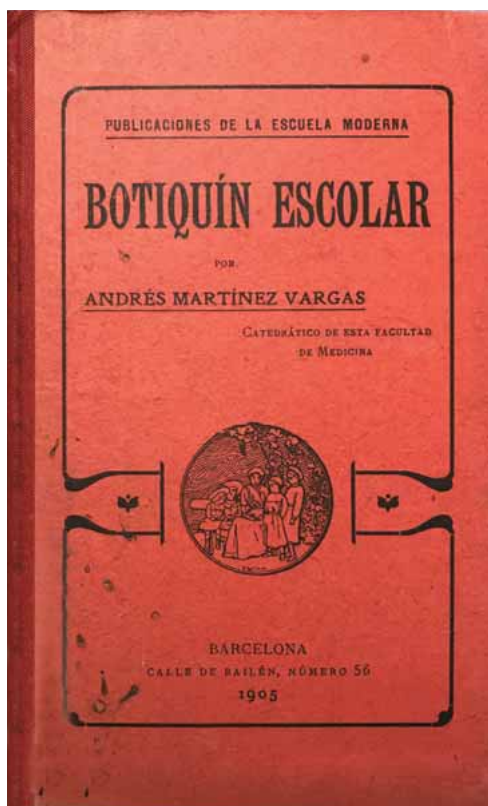
La signatura de Ferrer apareix a les darreres pàgines del testament.

Jeanne Ernestine Meunier. Tot i no haver estat mai parella, aquesta alumna de les seves classes d'espanyol és convertiria en una de les dones de la seva vida. Jeanne Ernestine

i el sindicalisme on s'anunciarien de forma exclusiva les noves publicacions de la casa editorial. Llorenç Portet, en el cas d'acceptar l'herència, s'havia de fer càrrec de totes les despeses generades en aquest procés.

La família

Pel que fa a la família, l'interès de Ferrer estava clarament centrat en Soledad Villafranca Los Arcos, la que en aquell moment era la seva companya, i el seu germà Josep. Les seves tres filles apareixien al testament, entre algun que altre retret, només a causa de l'obligatorietat legal de la legítima. A Soledad –jove mestra navarresa de l'Escola Moderna des de 1902– li llegava 100 accions de Fomento de Obras y Construcciones, 70 d'un total de 500 estaven guardades a la caixa de seguretat que Ferrer tenia al Cr dit Lyonnais de París; el dret d' s, durant tota la seva vida, del pis del mas Germinal que ocupaven junts; el seu mobiliari i aixovar; i, finalment, el piano de la casa. Pel que fa al seu germà Josep, l'instituí hereu universal deixant-li “todos mis restantes bienes muebles e inmuebles, créditos, derechos y acciones”. En el cas que el seu germà no volgués o, per motius legals, no pogués acceptar l'herència, la seva dona, Maria Fontcuberta, ocuparia el seu lloc. En aquest sentit tota prudència era poca ja que la família de Josep Ferrer, Soledad Villafranca i el seu germà, i altres individus vinculats a l'editorial de l'Escola Moderna, com Mariano Batllori, el traductor Anselmo Lorenzo i el marmessor del seu testament Cristóbal Litran, havien estat desterrats primer a Alcanyís i finalment a Terol a inicis d'agost de 1909. El testament identifica com a domicili de Josep, Soledad i Cristóbal Litran l'adreça del Paseador del Ferial número 16 de Terol. Després dels primers intents de detenció fallits, el Governador Civil va optar per aïllar Francesc Ferrer del seu cercle m s íntim. Finalment, la detenció es produiria la nit del 31 d'agost de 1909 per part del sometent d'Alella prop de Can Jonc. Tornant a l'herència, Josep Ferrer i Guàrdia rebia les propietats del seu germà a Catalunya: el mas Germinal –comprat per Francesc el 1903 tot posant-li el nom de la novel la d'Émile Zola que explicava les duríssimes condicions de vida dels miners del carbó francesos: “En aquell estret racó, prop de sis-cents metres sota terra, germinava una revolta”-; i “el bosque de alcornoques sito en término de Alella” adquirint l'any 1906. Gràcies a la *Escritura de inventario de los bienes relictos por Francisco Ferrer Guardia* de 1912 podem saber que el bosc del testament era una finca de 4 hectàrees amb vinya i alzines anomenada Turó del Canonge i situada ben a prop de l'inici del terme de Vallromanes. Si Josep Ferrer acceptava aquestes dues propietats havia de cedir 100 accions de Fomento de

Una de les publicacions de la seva editorial destinada directament a les escoles

Obras y Construcciones, les 100 restants del total de 500 que, com ja hem vist, es trobaven dins d'una caixa de seguretat de París, a Llorenç Portet, encarregat de reactivar l'activitat de l'editorial de l'Escola Moderna.

LA PART MÉS IMPORTANT DEL LLEGAT CERCAVA EL RESSORGIMENT DE L'EDITORIAL DE L'ESCOLA MODERNA

LES SEVES TRES FILLES APAREIXEN NOMÉS AL TESTAMENT PER L'OBLIGATORIETAT DE LA LEGÍTIMA

La part més petita de l'herència era per a la família més directa, les seves tres filles, que rebien 2.000 pessetes per cap. Un llegat que apareixia al testament a causa de l'obligatorietat de la legítima i que anava acompanyat d'un prec: que no acceptessin aquests diners tot recordant que tot allò provinent de l'herència rebuda de madame Meunier havia d'anar destinat en exclusiva a l'impuls

de l'Escola Moderna. D'aquesta manera Ferrer reconeixia que bona part dels seus béns provenien, com ja hem vist, del llegat que ell mateix havia rebut el 1901 d'aquesta rica vídua cat lica, i aprofitava per desmentir una vegada més la brama de l'engany per obtenir els seus diners. Unes filles que tornaven a aparèixer al testament dins dels punts on es feia esment al llegat que havia de rebre Llorenç Portet. En un d'ells, Ferrer demanava que, en cas de necessitat, ajud s la seva família segons el seu propi criteri, tot puntualitzant que dues d'aquestes filles ja tenien els seus propis medis de vida “en conformidad que ellas lo entienden y que son, ni de mucho, conformes con mi modo de ver”.

Del matrimoni amb Teresa Sanmartí Guiu –l'únic de Ferrer perquè les lleis espanyoles no contemplaven el divorci– van n ixer set fills. Dos moriren després de n ixer i la resta foren Trinidad, Paz, Luz, Carlos i Sol. L'únic noi moriria a París el 1892 i l'any següent ho faria Luz, fet que va suposar una forta sotragada per a un matrimoni que feia aig ies. Després d'anys de tensió, d'amenaçes de suïcidi i de rebuig de l'activitat ma  nica i política del seu marit, es produiria el trencament. Tal com explica Sol Ferrer, el 12 de juny de 1894, Teresa disparava tres trets a Francesc en saber que dues de les seves filles havien embarcat direcció Austràlia on viurien amb Josep: “Se oyen tres disparos y Ferrer se desploma sobre la acera. Lo llevan a una farmacia. Dos balas de refil n en el hombro, una tercera que le ha atravesado el pecho sin afectar ningún órgano vital. Curar , sin embargo, en pocos días”. Després d'aquest fet la separació es faria definitiva, tot i que Ferrer no presentaria denúncia.

Així doncs, en el moment de redacció del testament només quedaven vives Trinidad, Paz i Sol. Tres filles que havien tingut un contacte relatiu amb el seu pare. Paz, en 1892, i Trinidad, en 1894, van ser enviades a viure a Austràlia amb el seu tiet Josep. La petita, Sol, quasi no el va conèixer perquè primer va ser criada per una dida a un petit poble rural franc s i després del tiroteig marxaria a viure amb la seva mare, que havia refet la seva vida amb l'aristòcrata Serge de Mering, a Sant Petersburg. Un informe de la policia francesa de 29 d'octubre de 1909 –recollit per Juan Avil s a *Francisco Ferrer y Guardia. Pedagogu , anarquista y m rtir*– detallava la complicada situació de Trinidad, que el seu pare esmentava al testament, i recollia detalls s rdids de la seva vida. La filla gran malvivia a París amb Émile Coty, home casat amb qui tindria quatre fills. Informe que, sense gaire miraments, donava validesa al rumor que Trinidad s'havia convertit en l'amant de Josep Ferrer a Austràlia,

 SCAR PALLAR S.

que ho havia emmascarat amb un casament amb un dels seus treballadors a canvi de diners. Aquest suposat marit impostat és el que Trinidad havia abandonat a Barcelona amb la seva filla Dafne, per començar una nova vida a París.

Finalment, per tancar l'apartat familiar, cal parlar d'un altre personatge que apareix esmentat al testament, el nen conegut amb el nom de Riego. Nascut l'any 1900 de la relació entre Léopoldine Bonnard i Francesc Ferrer no fou mai reconegut pel seu pare. Aquesta alumna de les seves classes d'espanyol, amiga de Jeanne Ernestine Meunier, i una dècada més jove que el seu professor, es convertiria en la companya sentimental del pedagog alellenc entre 1899 i 1905. Riego –en honor del militar i polític liberal Rafael del Riego–, que finalment acabaria adoptant el nom de Léopold Bonnard, va ser abandonat pel seu pare l'any 1905 amb només 5 anys quan Ferrer trencava la rela-

ció amb la seva mare per iniciar una nova vida al costat de la jove Soledad Villafranca. Dins del llegat destinat a Llorenç Portet apareix fins a dues vegades el nom de Riego.

LES ÚLTIMES VOLUNTATS DE FERRER PERMETEN CONÈIXER TAMBÉ LA SEVA CONVULSA VIDA PERSONAL I LES FIGURES DE SANMARTÍ, MEUNIER, BONNARD I VILLAFRANCA

Tot i no deixar-li res en herència, l'inclou en la llista de familiars a qui caldria socórrer en cas de necessitat. Apareix també en els detalls del repartiment d'accions guardades

a la caixa de seguretat de París. Sembla que Francesc Ferrer canviaria a última hora els seus pensaments ja que el paquet de 50 accions de la Sociedad de Fomento de Obras y Construcciones amb el rètol "para Riego" finalment també van a parar a les mans de Portet tot fent esment que "cuales cincuenta acciones manifiesto no estar destinadas a nadie como pudiera indicarlo dicha inscripción".

Després de l'assassinat de Francesc Ferrer i Guàrdia, la tramitació de la seva herència va patir multitud d'entrebancs ja que els béns seguien embargats i s'hagueren d'afrontar les peticions d'indemnització per les destrosses patides durant la Setmana Tràgica. Unes últimes voluntats que es compliren a mitges i que generaren una onada de crítiques per la gestió del seu llegat, amb publicacions sobre el tema incloses. En parlarem al proper número de la Revista. ●

El testament, font documental imprescindible

El Col·legi de Notaris de Barcelona aquest estiu va organitzar una mostra de testaments de personatges famosos. Entre d'altres hi figurava el de Francesc Ferrer i Guàrdia. Un document prou conegut entre els estudiosos però que, mercès a l'exposició, ha tornat a posar-se d'actualitat entre el gran públic. En aquest article, Ramon Anglada, de Cerquem les Arrels, ens comenta aquest testament abastament en un escrit que tindrà continuïtat amb una segona part que publicarem en el proper número. Si algun lector sent més curiositat per aquest testament pot adreçant-se al web revistaalella.cat on podrà trobar, en format pdf, les pàgines d'aquest document així com la transcripció escrita del seu contingut.

Léopoldine Bonnard i Riego, fill no reconegut de Ferrer. Francesc i la seva filla gran Trinidad. Finalment, part de la família l'any 1898: Trinidad, Francesc Ferrer, Paz, Maria Fontcuberta amb la seva filla Alba, i el seu marit Josep Ferrer. Fotografia retocada per tal d'obtenir aquesta imatge familiar ja que l'original captava un grup molt més nombrós.

IMATGES CEDIDES